

Ege Coğrafya Dergisi, 9 (1996), 283-312, İzmir
Aegean Geographical Journal, 9 (1996), 283-312, İzmir—TÜRKİYE

GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ'NDE NÜFUSUN MİKTARI ve YAPISAL ÖZELLİKLERİ

Şevket IŞIK

<sevket@edebiyat.ege.edu.tr>

ABSTRACT

The features of the population in the Southeastern Anatolian Region

Southeastern Anatolian Region is to a large extent different from the other regions of Turkey from the point of view of social, economical and cultural structure. In addition to extremely complex structure, containing the significant elements such as religion and language of the social life; the social organisation as tribes has constituted the basic features of this region. However, a series of events which occurred in Southeastern Anatolian Region during the last decade has closely affected the whole country and the Region. The first of them is the Southeast Anatolia Project (GAP) which is one of the major regional development projects in the world and the largest and most comprehensive enterprise carried out in Turkey. It has been expected that the Project will provide some transformations on especially agricultural and industrial activities in this area. The second is terror events continued since 1984. The last factor has negatively affected the economic structure depending on agriculture and cattle-breeding in the region, and caused migrations from rural and urban areas to the big cities, such as Diyarbakır, Gaziantep, Batman, İstanbul,

Adana and İzmir. But the fact that Southeast Anatolia Project and terror events will play a decisive part in the changes related to some characteristic of the population in a long or short time is the unique common peculiarity of both events.

For these reasons, the determination of the various characteristics of population, such as geographical distribution, age composition, dependency ratio, literacy rate, level of education, rural and urban residence and migrations is of great importance as regards the comparison of the results to be obtained in the following years.

The population of the Southeastern Anatolia Region increases much faster than the Turkey average. Between 1950 and 1990, in spite of migrations to other regions, annual increase rate of population is more than 3 per cent. For this reason, 47.2 per cent of the population is less than 15 years of age. Literacy of population accepted as one of the important indicators of social and cultural life displays the underdevelopment of the region. According to results of the 1990 census, 39.5 per cent of the population of 6 years of age and more is illiterate. But, there are considerably significant differences in accordance with sex and urban-rural residence. For example, 55.2 per cent of the females of 6 years of age and more is illiterate. The other feature of the population is various migrations from this region to principal provincial centres in the other regions of Turkey. Between 1980 and 1985, out-migrations are generally towards Mediterranean and Marmara Region. But, 69 per cent of the inhabitants migrating to the Marmara Region has preferred İstanbul.

Giriş

En küçük coğrafi bölgemizi meydana getiren Güneydoğu Anadolu Bölgesi, gerek sosyal ve ekonomik gerekse kültürel açıdan, diğer bölgelerimize göre çok daha belirgin farklılıklara sahiptir. Özellikle, toplumsal yapının dil ve din gibi iki önemli unsuru konusunda mevcut olan son derece karmaşık yapının yanı sıra, kırsal nüfusun aşiret halindeki toplumsal örgütlenmesi ve ekonomik açıdan az gelişmişlik, bölgenin uzun yıllardan beri pek değişmeyen ve ilk bakışta belirtilebilecek temel özelliklerini oluşturmuştur.

Bununla birlikte Güneydoğu Anadolu Bölgesi, son on yıl içinde yalnız bölgeyi değil, ülke bütünü de çok yakından etkileyen iki önemli olayın yaşandığı bir bölge karakteri de kazanmıştır. Bunlardan ilki, enerji üretiminde büyük artışlar sağlayan ve çok geniş alanların sulu tarıma açılacağı, böylece bölgenin başta ekonomik ve sosyal yapısında yapısal birtakım değişimler yaratması beklenen Güneydoğu Anadolu Projesi'dir. İkincisi ise, 1984 yılından

günümüze kadar ülke gündeminin çoğunlukla ilk sırasını işgal eden terör olayları olup, sözkonusu olaylar bölgede zaten geri kalmış ve genellikle tarım ve hayvancılığa dayalı ekonomik yapıyı olumsuz şekilde etkilemiştir. Kuşkusuz, bu olayların etkileri yalnızca ekonomik yapı ile sınırlı kalmamış, çok sayıda ailenin yaşadıkları yerleri terkederek başka alanlara göç etmelerine neden olmuştur. Bu durum, bir yandan bölge içindeki, bir yandan da bölge dışındaki büyük kentlerde hızlı bir nüfus yığılmasına yol açarak, barınma, eğitim, sağlık, beslenme gibi insanların en temel gereksinimlerinin karşılanmasında çözümü güç sorunlar yaratmıştır.

Bu iki olayın, gerek bölge gerekse ülke bütününde ekonomik, sosyal ve toplumsal açıdan yaratacağı sonuçlar birbirinden tamamen farklı olmakla birlikte, uzun ya da kısa bir dönem içinde, bölge nüfusu üzerinde derin izler yaratacak olmaları, belki de tek ortak noktalarını meydana getirmektedir. Bu nedenle, bölge nüfusunun kapsamlı bir şekilde incelenerek, nüfusun miktarı, coğrafi dağılışı ve göç olgusunun yanı sıra; nüfusun yaş yapısı, bağımlılık oranı, eğitim düzeyi, kentsel ve kırsal dağılımı, işgücünün sektörel dağılımı gibi özelliklerin ortaya konması ayrı bir önem kazanmaktadır. Kuşkusuz, özellikle terör olaylarının bölgedeki ekonomik faaliyetler, yerleşme düzeni ve nüfus dağılışı konusunda meydana getirdiği değişimler, bugün bile büyük boyutlara ulaşmıştır. Ancak, bu yöndeki değişimlerin 1990 yılından sonra yoğunluk kazanmış olması, en azından nüfus ve kısmen de yerleşme konusundaki değişimlerin kesin olarak saptanmasını güçleştirmektedir. Bu bağlamda, böyle bir araştırmadan elde edilecek sonuçlar, bir yandan bölge nüfusunun son yıllardaki (1990) durumunu ortaya koyarken, diğer yandan da gelecekte oluşacak birtakım değişimlerin belirlenmesinde temel bir veri oluşturması açısından oldukça önemlidir.

Bölgenin yeri ve sınırları: 1941'de' Ankara'da toplanan 1. Türk Coğrafya Kongresi'nde belirlenen esaslara göre, Güneydoğu Anadolu Bölgesi, Toros'un dış sırası önünde uzanan sathi kıvrımlar ve volkan kütleleriyle az arızalanmış büyük düzlükler sahasıdır. Batıdan Hatay çukurunun doğu kenarı ile sınırlanan bölge; volkanik Karacadağ kütesinin doğusunda kalan kesimine "Dicle Bölümü", batısında kalan kısma da " Orta Fırat Bölümü" adı verilerek iki alt bölgeye ayrılmıştır (1). Bununla birlikte, araştırmamızda yukarıda ana hatlarıyla belirtilen coğrafi sınırların bir ölçüde de olsa dışına çıkılarak; coğrafi açıdan bölge dışında kalan Şırnak ilinin Merkez, Beytüşşebab, Uludere; Siirt ilinin Eruh, Pervari ve Şirvan; Diyarbakır ilinin Kulp, Lice, Çüngüş; Adıyaman ilinin Çelikhane; Gaziantep'in İslahiye ilçeleri bölge içine dahil edilmiştir. Nüfusa ilişkin verilerin toplanması ve bir bütünlük oluşturulmasında yaratacağı

kolaylıklar dikkate alınarak yaptığımız bu tercihe göre, Adıyaman, Gaziantep, Şanlıurfa, Diyarbakır, Mardin, Siirt, Batman ve Şırnak illeri araştırma kapsamına alınmıştır.

Nüfusun Miktarı ve Coğrafi Dağılışı

Toplam nüfus miktarındaki gelişmeler

1950'den günümüze kadar yapılan nüfus sayımları Güneydoğu Anadolu Bölgesi nüfusunun sürekli ve hızlı bir biçimde arttığını göstermektedir. Nitekim 1950'de 1.517.216 olan bölge nüfusu, 1970'de 2.831.653'e, 1990'da ise 5.158.013'e yükselmiştir (Çizelge 1). Bu rakamlar, bölge nüfusunun 1950-1990 yılları arasında % 249 oranında arttığını ve bu değer aynı dönemin ülke nüfus artış oranı olan % 169'un oldukça üzerinde gerçekleştiğini ortaya koymaktadır. Söz konusu dönemde, bölge dışına yönelik göçlerin büyük boyutlara ulaştığı da dikkate alındığında, bölgedeki nüfus artışının gerçekte çok daha yüksek olduğu söylenebilir.

Nüfus artışının belirli dönemler halinde incelenmesi, bölge nüfusunun son derece hızlı bir şekilde arttığını ve bu yüksek artışın günümüzde de devam ettiğini göstermektedir. Gerçekten, 1950-1960 yılları arasında bölge nüfusunun yıllık ortalama artış hızı binde 31.5' iken, bu oran 1960-1970 döneminde binde 30.9, 1970-1980 döneminde ise binde 24.2 olarak gerçekleşmiştir. Bölge dışına yönelik göçlerin etkisiyle, bölge koşullarına göre düşük, ancak Türkiye ortalamasının (binde 22.8) yine üzerinde bir nüfus artışının olduğu bu dönemi, 1980-1990 yılları arasında binde 35.8 gibi yüksek bir nüfus artışı izlemiştir (Çizelge 2-Şekil 1).

Bölge nüfus artış hızında dikkati çeken bir diğer önemli olgu da, bu konudaki değerlerin, her dönem ülke ortalamalarının üzerinde olmasıdır. 1950-1990 yılları arasında yer alan onar yıllık dönemlerde, Türkiye nüfusunun yıllık artış hızı binde 28.1-23.3 arasında değişirken, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde söz konusu değerler, binde 30.9- 35.8 gibi oldukça yüksek düzeyde seyretmiştir (Şekil 1).

Nüfusun coğrafi dağılışı

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde nüfusun coğrafi dağılışı bir yandan doğal çevre koşullarına, bir yandan da sanayi faaliyetlerinin bölge içindeki dağılımına bağlıdır. Nitekim, 1990 yılındaki idari bölünüşe ve ilçe sınırları dikkate alınarak hazırlanan nüfus yoğunluğu haritası (Şekil 2), reliefin arızalandığı Karacadağ yöresi ile bölgenin doğusundaki Şırnak çevresinde;

yağış miktarının azaldığı Urfa platosu ile güneydeki platform sahasında nüfus yoğunluğunun düşük olduğunu, buna karşılık yağışın daha bol olduğu Gaziantep yöresi, Diyarbakır havzası ve kısmen de Mardin çevresinde nüfus yoğunluğunun yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Nüfusun günümüzdeki dağılışını, hiç kuşkusuz, yalnızca bu fiziki koşullarla açıklamak olanaksızdır. Yerleşmelerin kuruluş ve gelişmesinde temel rol oynayan doğal çevre koşulları, sanayi faaliyetlerindeki gelişmelere bağlı olarak önemini giderek kaybetmektedir. Bu nedenle bölgede nüfusun günümüzdeki dağılımında sanayi etkinliklerinin de büyük payı vardır. Nitekim nüfus yoğunluğunun gerek iller gerekse ilçeler bazında gösterdiği değerlerin incelenmesi, bölgedeki nüfus yoğunluğunun sanayi ve ticaret kenti Gaziantep, petrol sanayiinin merkezi Batman ve kısmen de Diyarbakır'da yoğunluk kazandığını göstermektedir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi bir bütün olarak değerlendirildiğinde, nüfus yoğunluğunun ülke ortalamalarına yakın olduğu gözlenir. Nitekim, ülke nüfus yoğunluğu 73 iken, bu değer bölgede 68 olması bu durumu doğrulamaktadır. Bölge bütünündeki nüfus yoğunluğunu yansıtan bu ortalama değer bir yana bırakılacak olursa, gerek il gerekse ilçe düzeyinde bundan çok daha farklı yoğunluklara rastlanmaktadır. Nitekim, konuya iller bazında bakıldığında, bölge bütününde 68 olan nüfus yoğunluğunun Batman'da 73'e, Diyarbakır'da 71'e, Gaziantep'te ise 149'a yükselirken; bölgenin doğusunda yer alan Siirt ilinde 45'e, Şırnak ilinde ise 37'ye düşmektedir. Nüfus yoğunluklarına ilçe düzeyinde bakıldığında ise bu rakamlar özellikle sanayi ve ticaretin geliştiği kentlerde yüksek değerlere ulaşmaktadır. Sözelimi, bölgenin en önemli sanayi merkezi olan Gaziantep'in Şahinbey ilçesinde 452 olan yoğunluk, Siirt'te 301, petrol sanayiinin merkezi Batman'da ise 274'tür.

Bölge Nüfusunun Yapısal Özellikleri

Nüfusun yaş dağılımı

Bilindiği gibi, herhangi bir ülke veya bölgede, nüfusun miktarı ve onun coğrafi dağılışı kadar, yaş dağılımının bilinmesi, en başta insanların gereksinimlerinin, eğilimlerinin ve sosyal fonksiyonlarının belirlenmesi ve bu yönde uygulanacak politikaların oluşturulması açısından büyük bir önem taşımaktadır. 1990 Genel Nüfus Sayımı'nın sonuçları, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde, çalışma çağı dışında kalan 0-14 yaş grubundaki nüfusun, toplam nüfus içinde büyük bir paya sahip olduğunu göstermektedir. Nitekim, bölge nüfusunun % 47.2'sinin, 0-14 yaş grubunda yer alması, bölgede genç nüfusun ne derece yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Söz konusu yaş grubundakilerin ülke nüfusu içindeki paylarının % 35 olduğu dikkate

alındığında, bölgede yaşayan genç nüfus kitlesinin büyüklüğü daha çarpıcı bir karakter kazanmaktadır (Çizelge 3-Şekil 3). 15-64 yaş grubunda bulunan ve teorik olarak çalışan nüfusun oluşturan grubun bölge nüfusu içindeki payı ise % 50.2 olup, ülke ortalamasının (% 60.7) altında kalmaktadır. 65 ve daha yukarı yaştaki nüfusun, bölge nüfusu içindeki oranı da % 2.6'dır.

0-14 yaş grubundaki nüfusun, bölge illerindeki durumu gözden geçirildiğinde, bölgenin doğusunda yer alan illerde, bu oranın % 50'yi aştığı, buna karşılık Gaziantep'te % 42.1'e düştüğü gözlenmektedir (Çizelge 4).

Bağımlılık oranı

Ekonomik olarak aktif olan nüfusun bakmakla yükümlü olduğu nüfus grubu olarak tanımlanan bağımlılık oranı, teorik açıdan 0-14 ile 65 ve daha yukarı yaştaki nüfusu kapsamakta ve çalışan nüfusa isabet eden çalışmayan insan sayısını verdiği için gerek ekonomik gerekse demografik yönden, büyük bir önem taşımaktadır (2). Çalışma yaşamını belirli yaş grupları içinde tutan ve demografik analizlerde de yaygın olarak kullanılan bu yöntemle göre (3), Güneydoğu Anadolu Bölgesi bütünündeki bağımlılık oranı % 99.2 gibi oldukça yüksek bir düzeydedir. 15-64 yaş grubunda kalan ve ekonomik olarak aktif olduğu kabul edilen her 100 kişinin, bir o kadar nüfusa bakmak durumunda olduğunu ifade eden bu değer, ülke bütününe ait ortalamasının % 64.7 olduğu dikkate alındığında, bölgede bağımlılık oranının ne derece yüksek olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır. Bölge bütünündeki bağımlılık oranının böylesine yüksek çıkmasında, kuşkusuz genç nüfusun payı büyüktür. Nitekim 0-14 yaş bağımlılık oranının % 94 olması, bir başka deyişle toplam bağımlı nüfusun % 94'ünün 0-14 yaş grubunda yer alması (Türkiye % 57.6), genç nüfusun, bağımlı nüfus içindeki etkisini ortaya koymaktadır.

Bağımlılık oranlarının, bölge içinde yer alan illerdeki durumu incelendiğinde, bu değerlerin, bölgenin doğusunda yer alan illerde çok daha yüksek değerlere ulaştığı dikkati çekmektedir. Sözelimi, Adıyaman'da % 99, Gaziantep'te ise % 82.6 olan toplam bağımlılık oranı; Mardin'de % 112, Batman ve Siirt illerinde % 114'e yükselmektedir (Çizelge 5).

Çalışma yaşamını belirli yaş grupları içinde tutan ve 15-64 yaş grubunu faal nüfus olarak ele alan bu teknik, çeşitli gerekçelerle gerçekte faal olmayan (öğrenci, ev kadını, sakat v.b.) nüfusu da kapsadığı için gerçek bağımlılık oranını vermekten uzaktır. Bu nedenle 12 ve daha yukarı yaşlardaki çalışan ve çalışmayan nüfus dikkate alınarak elde edilen değerler, bölgedeki bağımlılık oranının çok daha yüksek boyutlara ulaştığını göstermektedir (4). Nitekim, sözkonusu tekniğe göre, bölgedeki bağımlı nüfus oranı % 188 dir.

Çalışan her 100 kişinin, 188 kişiye bakmak durumunda kaldığını ifade eden bu rakam, ülke ortalamasından da (% 142) yüksek olup, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde çalışan nüfus kitlesi üzerinde önemli bir yük oluşturmaktadır. Bununla birlikte, bölge bütününde 188 olan bağımlılık oranı, Diyarbakır ve Gaziantep'te 200'e, Batman'da 208'e ulaşırken, Adıyaman'da 153, Şırnak'ta ise 154 olarak hesaplanmıştır (Çizelge 6).

Okur-yazarlık ve eğitim durumu

Toplumsal ve ekonomik yaşamın önemli göstergelerinden biri olarak kabul edilen nüfusun okuryazarlık ve eğitim durumunun, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde sahip olduğu özellikler incelendiğinde, bölgede, bu konuda öteden beri var olan geri kalmışlığının günümüzde de sürdüğü anlaşılmaktadır. Nitekim, 1990 nüfus sayımlarının sonuçlarına göre, konuya yalnızca okuryazarlık yönünden bakıldığında, bölgede yaşayan 6 ve daha yukarı yaştaki nüfusun (4 159 664 kişi) % 39.5'inin okur-yazar olmadığı ve bu değer in ülke ortalamasının (%19.5) iki katına ulaştığı ortaya çıkmaktadır. Bölge bütününe ait olan bu değer, gerek erkek ve kadın nüfus arasında, gerekse bölgeyi oluşturan illerde önemli farklar göstermektedir. Nitekim, bölgede % 39.5 olan okur-yazar olmayan nüfus oranı, Diyarbakır'da % 43.7, Mardin'de % 45.8, Siirt'de % 46, Şırnak'ta ise % 59.2'ye yükselirken; Gaziantep'te % 26.1'e, Adıyaman'da ise % 32.6'ya inmektedir (Şekil 5).

Okur-yazar olmayan nüfusun bölge illerindeki durumu kadar, cinsiyete göre incelenmesi de, bu oranın kadın nüfus içinde çok daha yüksek değerlere ulaştığını göstermektedir. Bölge bütününde % 39.5 olan okur-yazar olmayan nüfus oranı, kadın nüfusta % 55.2'ye, bir başka deyişle, Türkiye ortalamasının iki katına ulaşmaktadır (Çizelge 7). Bölge ortalaması olan bu değer bir yana bırakılacak olursa, kadın nüfus içindeki okur-yazar olmayan nüfus oranı bazı illerde çok daha ürkütücü boyutlara varmaktadır. Nitekim, Sözkonusu oran Batman'da % 59.5, Diyarbakır'da % 61.2, Şanlıurfa'da % 61.3, Mardin'de % 63.5, Siirt'te % 63.8 ve Şırnak'ta % 79.5'e yükselmektedir. En düşük değere ise % 37.5 ile Gaziantep'te ulaşılır.

Okur-yazarlığın yanı sıra, bölgenin eğitim düzeyini ortaya koyan bir diğer veri de, okur-yazar nüfusun bitirdiği son öğrenim kurumuna göre dağılımıdır. Buna göre, bölgede 6 ve daha yukarı yaşta olup bir öğrenim kurumundan mezun olan 1 759 327 kişinin % 75.5'ini ilkokul mezunları oluşturmaktadır. Orta ve dengi bir okuldan mezun olanların oranı % 11.3 iken, lise mezunlarında bu oran % 10'a, yüksekokul ve fakülte mezunlarında ise % 3.2'ye düşmektedir. Tüm bu veriler, bölgede yaşayan 6 ve daha yukarı yaştaki

nüfusun içinde, okur-yazar olmayan nüfus kitlesinin, Cumhuriyet Dönemi boyunca uygulanan çalışmaların yeterli düzeyde olmadığını ortaya koyarken, okur-yazar nüfusun eğitim düzeyinin de nicelik ve nitelik bakımından son derece düşük olduğunu göstermektedir (Çizelge 8).

İşgücünün sektörel durumu

1990 Genel nüfus sayımında toplam 5 158 013 olan bölge nüfusunun 1 792 855'ini, bir başka ifadeyle, % 34.7'sini 12 ve daha yukarı yaşta olup aktif olarak çalışan nüfus oluşturmaktadır. Bu nüfusun sektörel dağılımı incelendiğinde, tarım kesiminde çalışanların oranı, zaman içinde azalmakla beraber, ağırlığını günümüzde de koruduğu görülmektedir. Nitekim, 1965'te, 15 ve daha yukarı yaştaki nüfusa göre, faal nüfus içinde % 80.4'lük paya sahip olan tarım kesiminin payı (5), 1990 yılında (12 ve daha yukarı yaşta çalışan nüfus) % 67.5'e gerilemiştir (Şekil 6). Aynı değer, Türkiye faal nüfusu içindeki payının % 54 olduğu gözönüne alındığında, bölgedeki ekonomik faaliyetlerin büyük ölçüde tarıma dayalı olma özelliğini sürdürdüğü belirtilebilir. Bununla birlikte, tarımda çalışan nüfusun faal nüfus içindeki payları iller bazında ele alındığında, bu oranın bölgenin sanayi, ticaret ve bir dağıtım merkezi olan Gaziantep'te ülke ortalamasının da altına indiği dikkati çeker (% 50.4). Bölgeyi meydana getiren diğer illerde ise, tarım kesiminde çalışan nüfusun faal nüfus içindeki payları % 67-80 arasında değişmektedir (Çizelge 9).

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde, faal nüfusun sektörel dağılımında 2. sırayı toplum hizmetleri almaktadır. Faal nüfusun % 13.5'ini oluşturan bu sektör, bölgenin özellikle doğusunda yer alan illerde bölge ve ülke ortalamalarının üzerindedir. Nitekim, ülke faal nüfusunun % 16.7'sini meydana getiren hizmet sektörü, Siirt'te % 17.2'ye, Şırnak'ta ise % 20.4'e yükselmektedir (Çizelge 9). Hizmet sektöründe çalışan nüfusun kentsel gelişmenin ve sanayileşmenin zayıf olduğu bu iki ilde en yüksek değere ulaşmasında, asker nüfusun önemli bir payı vardır. Gerçekten de kamu idaresi ve savunma alanındaki nüfusun, toplum hizmetlerinde çalışan nüfus içindeki payı Şırnak ilinde % 89, Siirt ilinde ise % 75'e ulaşırken, Gaziantep'te % 40'a, Şanlıurfa'da % 57'ye, Adıyaman'da ise % 45'e düşmektedir. Sonuç olarak, Şırnak ve Siirt ilinde asker nüfus miktarının yüksek olması, bu illerde hizmet kesimindeki nüfus oranının yapay bir şekilde artmasına neden olmuştur. Bölgenin iki önemli kentinin de bulunduğu Gaziantep ve Diyarbakır illerinde ise hizmet kesiminde çalışan nüfusun faal nüfus içindeki payı sırasıyla % 15 ve %

15.8'dir. Hizmet kesiminde çalışan nüfus payının en düşük olduğu iller ise Adıyaman (% 8.2), Batman (% 10.3) ve Şanlıurfa'dır (% 11.4).

Bölge faal nüfusunun sektörel dağılımında, tarım ve hizmetlerden sonra en büyük payı sanayi almaktadır. Madencilik, elektrik, gaz, su ve imalat sanayinin dahil olduğu sanayi sektörü, bölge faal nüfusunun ancak % 6.4'ünü meydana getirmektedir. Sanayi faaliyetlerinin ülke bütününde dengesiz dağılmasının doğal bir sonucu olan bu değer, ülke ortalamasının da (% 12.9) bir hayli altındadır. Bununla birlikte, sanayi faaliyetlerinin ülke bütününde olduğu gibi, bölge içindeki dengesiz dağılımı, sanayi sektöründe çalışan nüfusun faal nüfus içindeki payının bölge içindeki dağılımına da yansımaktadır. Nitekim, sanayi kesiminde çalışan nüfusun faal nüfus içindeki payı Gaziantep ilinde ülke ortalamasını bile (% 12.9) aşarak % 16.2'ye yükselmektedir. Gaziantep kentinin bir sanayi ve ticaret merkezi olmasından kaynaklanan bu durum, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde sanayi sektöründe çalışan tüm nüfusun % 54'ünün bu ilde toplanmasına neden olmuştur. Sanayi sektöründe çalışan nüfusun en yüksek değere ulaştığı diğer il ise Batman'dır. Özellikle petrol ve petrole bağlı sanayinin varlığına bağlı olarak, bu ilde sanayide çalışan nüfus % 6.7 düzeyindedir. İmalat sanayiinde çalışan 6858 kişinin % 47'sinin kimya-petrol sanayiinde çalışması, Batman'da sanayi kesiminde petrolün önemini ortaya koymaktadır. Bölgeyi oluşturan diğer illerde ise, sanayi kesiminde çalışan nüfusun faal nüfus içindeki payı gerek ülke, gerekse bölge ortalamalarının altındadır. Sözelimi Adıyaman'da % 4.9, Diyarbakır'da % 3.5 olan bu değer, Mardin'de % 2.3'e, Şırnak'ta % 2'ye düşmektedir (Çizelge 9).

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde faal nüfusun % 5.7'sini meydana getiren ticaret sektörü ise en yüksek değere yine Gaziantep ilinde ulaşmaktadır. Bölgenin önemli bir merkezi olan Gaziantep'te % 10.1'e ulaşan bu değer, ülke ortalamasını da (% 5.7) geride bırakmaktadır. Diğer illerde, ticaret kesiminde çalışan nüfusun faal nüfus içindeki payı ise bölge ortalamasının altında olup, % 3-5.5 arasında değişmektedir.

Nüfusun yerleşme durumu

1990 Genel Nüfus Sayımı'nın sonuçlarına göre, bölge kırsal nüfus miktarı 2 287 762 olup, bölge nüfusunun % 44.3'ünü meydana getirmektedir. Aynı yılın, ülke kırsal nüfus oranının % 41 olduğu dikkate alındığında, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki kentleşme düzeyinin, ülkemizdeki genel kentleşme düzeyine yakın bir düzeyde gerçekleştiği söylenebilir. Toplam nüfus miktarında olduğu gibi, kırsal nüfus artış hızları da 1950-1990 yılları arasında, birtakım düşüşlere rağmen, yüksek bir düzeyde seyretmiştir. Sözelimi, 1950-

1960 döneminde binde 25.3 olarak gerçekleşen kırsal nüfus artışı, 1960-1970 yılları arasında binde 18'e, göçlerin yoğunluk kazandığı 1970-1980 döneminde ise binde 10'a düşmekle beraber, 1980-1990 döneminde binde 16.7'ye yükselmiştir.

1950'den 1990 yılına kadar, onar yıllık dönemler halinde incelenen kırsal nüfus artış hızlarının temel bir özelliği de, bu değerlerin ülke kırsal nüfus artışından yüksek olmasıdır. Bununla birlikte, bu konudaki asıl çarpıcı farklılık 1980 yılından sonra yaşanmıştır. Nitekim, 1950'den 1980'e kadar artış hızlarındaki azalmaya rağmen, mutlak olarak artmaya devam eden ülke kırsal nüfusu, 1980-1990 döneminde binde 8.1 oranında azalmıştır. Ülke kırsal nüfusunda bir dönüm noktası olarak kabul edilebilecek bu olguya karşılık, bölge kırsal nüfusu yüksek artış düzeyini sürdürerek, bu dönemde binde 16.7'lik bir artış kaydetmiştir (Şekil 7).

İdari ölçüte göre, bölge nüfusunun % 55.7'sini meydana getiren kentsel nüfus da, ele aldığımız dönemler içinde sürekli ve hızlı artışlar kaydetmiştir. 1950'de 380 312 olan bölge kentsel nüfusu, 1970'te 1 079 311'e, 1990'da ise 2 870 251'e ulaşmıştır. Bölge kentsel nüfusunda gözlenen bir diğer önemli özellik ise artış hızlarının, ülke ortalamalarının üzerinde gerçekleşmiş olmasıdır. 1980-1990 döneminde ülke kentsel nüfusu binde 52.9'luk bir artış gösterirken, bölge kentsel nüfusu binde 54.2 artış kaydetmiştir (Şekil 8).

Bölgedeki kentleşme olayının, ülke bütünündeki kentleşme olgusu arasındaki bir başka benzer yön de, kentleşmenin dengesizlikler yaratan ve mevcut dengesizlikleri büyüten niteliği ile ilgilidir. Nitekim, kent nüfusunu, kentler arasındaki dağılımı incelendiğinde, nüfusu 100 000'inin üzerinde olan kentlerin, kent nüfusu içindeki payının sürekli arttığı gözlenir. Sözelimi, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde, nüfusu 100 000'nin üzerinde olan kentlerin, kentsel nüfus içindeki payı 1970'te % 44' iken (Türkiye % 48.5), bu oran 1990'da % 52.5' e yükselmiştir (Türkiye % 63). Kentsel nüfusun gerek doğumlarla, gerekse göçlerle hızlı bir şekilde artması bölgedeki kent büyüklüklerini de etkilemiştir. 1990 yılı nüfus sayımının sonuçları, bölgede nüfusu 10 000'den fazla olan kent sayısının 41 olduğunu ve bu kentlerin, bölge kentsel nüfusunun % 93.8'ini, toplam nüfusunun ise % 52'sini meydana getirdiğini göstermektedir. Bölgede nüfusu 500 000'nin üzerinde olan tek kent, bölgenin önemli sanayi ve ticaret merkezi olan Gaziantep'tir (603.434). Nüfusu 250 000-500 000 arasında olan kentler ise Diyarbakır (381 144) ve Şanlıurfa (276 528)'dir. Nüfusu 100 000' ile 250 000 arasında olan kentler ise Adıyaman (100 045) ve petrol sanayiinin merkezi Batman'dır (147 347).

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde, kırsal ve kentsel nüfusun 1985-1990 dönemindeki durumu incelendiğinde ise bölgede son 10 yıldır yaşanan

olayların izlerini görmek mümkündür. Sözgelimi, olaya kent nüfusları açısından bakıldığında, bazı kentlerin sözkonusu dönemdeki nüfus artışlarının anormal düzeyde olduğu dikkati çekmektedir. Nitekim, nüfusu 10.000'i aşan kentler üzerinde yaptığımız değerlendirmeler, 1985-1990 yılları arasındaki kent nüfuslarının Dargeçit'te binde 176, Şırnak'ta binde 145, Silopi' ve Hilvan'da binde 116, Cizre'de ise binde 106'lık artış kaydettiğini göstermektedir. Bölgenin büyük kentlerinde ise, aynı dönemdeki nüfus artışı Gaziantep'te binde 46, Diyarbakır'da binde 44, Şanlıurfa'da binde 70, Batman'da binde 58, Mardin'de binde 37 olarak gerçekleşmiştir (Şekil 9). Bölgenin özellikle doğusunda yer alan küçük kentlerde, 1985-1990 yılları arasındaki nüfus artışının, diğer büyük kent merkezlerinden çok daha yüksek olduğunu ortaya koyan bu durum, sözkonusu kentlerdeki asker nüfusun son 5 yıl içindeki artışından kaynaklanmaktadır. Büyük kentlerdeki nüfus artışının beklenenden düşük olması, bir yandan bu kentlere (özellikle Diyarbakır) yönelik bölge içi göçlerin özellikle 1990 yılından sonra yoğunlaşması ve bu tarihten sonra bir nüfus sayımının yapılmamış olması nedeniyle, bu değişimin verilere yansımamış olmasından kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte, bölgenin büyük kentlerinden bölge dışına yönelik göçlerin de kentsel nüfus artışının en azından 1985-1990 döneminde beklenenden düşük çıkmasında etkili olduğu ileri sürülebilir.

Bölge kentlerinde olduğu gibi, kırsal nüfusun 1985-1990 yılları arasındaki artış hızları da, bölgedeki toplumsal rahatsızlığın izlerini yansıtmaktadır. İlçe sınırları içindeki kırsal nüfusun 1985-1990 dönemindeki değişimi dikkate alarak hazırlanan Şekil 10'dan da görüleceği gibi, bölgenin doğu kesiminde Mardin, Şırnak ve Siirt çevresindeki ilçelerde kırsal nüfusun azaldığı dikkati çekmektedir. Sözkonusu azalmanın ne ölçüde doğal ne ölçüde terör kaynaklı olduğu belirlemek her ne kadar güç ise de, bölgedeki terör olaylarının ve çeşitli gerekçelerle boşaltılan kırsal yerleşmelerin bu alanda yoğunluk kazanması, bu konuda genel de olsa bir değerlendirme yapmayı mümkün kılmaktadır. Nitekim, Olağanüstü Hal Bölge Valiliği'nin 1994 yılı resmi verilerine göre, Batman, Diyarbakır, Mardin, Siirt, Şırnak illerinde boşaltılan köy sayısının 518, mezra sayısının ise 500 olduğu; boşaltılan köylerin 403'ünün, mezraların ise 304'ünün, kırsal nüfusun azaldığı Batman-Şırnak-Mardin ve Siirt kesiminde yer almaktadır (6).

Bölgenin doğusunda yer alan ilçelerde kırsal nüfus miktarındaki bu azalmaya karşılık, Urfa platosunun güneyinde, GAP ile sulanacak ilk sahalar olan Harran-Ceylanpınar ve Kızıltepe gibi verimli tarım topraklarının yer aldığı, terör olaylarının nispeten az olduğu alanlarda ise kır nüfusunun hızlı bir artış içerisinde olduğu gözlenir. Bu artışın, bir yandan doğum olaylarının

yüksekliğinden, bir yandan da sözkonusu alanlara yönelik göçlerden kaynaklandığı tahmin edilebilir.

Göçler

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde, varlığını öteden beri sürdüren, ancak son 10 yıl içerisinde yarattığı sosyal ve ekonomik sonuçları açısından farklı bir nitelik kazanan göç olgusu da, üzerinde durulması gereken önemli bir konudur. Bununla birlikte, özellikle 1990 yılından sonraki göçlerin boyutlarını ve coğrafi niteliğini ortaya koyacak verilerin bulunmaması nedeniyle, göç olgusu "doğum yerleri" esasına dayanılarak incelenmiştir. Buna göre, çeşitli nedenlerle doğduğu ili terkeden veya sayım günü doğmuş olduğu ilde bulunmayan ve bu nedenle göç ettiği kabul edilen nüfus oranı, başka bir deyişle, dış göç oranı (7) bölgedeki bazı illerde son derece yüksek düzeye ulaşmıştır. Nitekim, bölge illerinin 1990 yılına ait dış göç oranları incelendiğinde, bu oranın Mardin'de % 35.5, Siirt ilinde ise % 41.8 gibi gerçekten korkutucu boyutlara ulaştığı gözlenmektedir. Bölge nüfusunun en karmaşık olduğu, ekonomik etkinliklerde sanayinin pek gelişmediği bu iki ildeki yüksek dış göç oranları, sanayi ve ticaretin geliştiği, bu nedenle göçe neden olabilecek faktörlerin daha az olduğu illerde düşük değerler göstermektedir. Bölgenin başlıca sanayi ve ticaret merkezi olan Gaziantep ilinde % 14.6 olan dış göç oranı, petrol sanayinin merkezi Batman'da % 13.2'ye düşmektedir (Çizelge 11-Şekil 11).

İç göç oranlarını gösteren veriler ise (8), bölge içindeki göçlerin Batman, Gaziantep ve Diyarbakır'a yönelik olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim yine doğum yerleri esasına göre, 1990 yılına ait iç göç oranları Batman'da % 23.4, Gaziantep'te % 16.1, Diyarbakır'da ise % 15.4 'dir. Dış göç oranlarının yüksek olduğu illerdeki iç göç oranları ise oldukça düşüktür: Mardin % 7.9, Siirt % 8.8, Adıyaman % 5.6 (Çizelge 12-Şekil 12).

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki illerden, diğer illere yapılan göçlerin incelenmesi de, bölge dışına gerçekleşen göçlerin genellikle Akdeniz ve Marmara Bölgesi'ne yönelik olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim, Devlet İstatistik Enstitüsü'nün 1980-1985 Daimi İkatgaha Göre İç Göçler başlığını taşıyan yayınındaki veriler, 1980 nüfus sayımında bölge illerinden herhangi birinde yaşayan, ancak 1985 sayımında bölge illeri de dahil bir başka ile göç eden nüfus miktarının 241 000 olduğu ve bu kitlenin % 30'unun Akdeniz, % 20'sinin ise Marmara Bölgesi'ne göç ettiğini göstermektedir (Şekil 13).

Bölge illerinden gerçekleşen göçlerin bölgesel dağılımındaki bu özelliğin yanı sıra, göç eden nüfusun sözkonusu bölgelerde yer alan belirli illerde toplanması, göç olayının bir başka boyutunu meydana getirmektedir.

Güneydoğu Anadolu illerinden göç ederek Marmara Bölgesi'ne göç eden nüfusun % 69'u İstanbul'da toplanırken, Akdeniz Bölgesi'nde Adana (% 39) ve İçel (%33), ve kısmen de Hatay ilinde bir yoğunlaşma sözkonusudur. Bölge illerinden göç edenlerin % 13'ünü kendinde toplayan Ege Bölgesi'nde ise, İzmir, bölgeye yönelik göçler içinde % 58'lik bir paya sahiptir (Çizelge 13).

Sonuç

Doğu Anadolu Bölgesi ile birlikte, ülkemizin en geri kalmış bölgesini meydana getiren Güneydoğu Anadolu Bölgesi, GAP gibi, yalnız bölgenin değil ülke kalkınmasını da yakından etkileyecek girişimlerle, az gelişmişlik zincirini kırmaya çalışırken, birçok önemli sorunla karşı karşıyadır. Bu sorunların başında da, ekonomik gelişmenin temel unsurlarından birini oluşturan nüfusun sahip olduğu nitelikler ile nüfus üzerinde etkili olan dinamiklerdir.

Bölge nüfusunun en önemli özelliği, öteden beri var olan hızlı nüfus artışının günümüze kadar devam etmesidir. Yılda ortalama % 3'ün üzerinde olan bu artış, nüfusun başta yaş yapısını, istihdamını, yatırımların niteliğini etkileyerek, sosyal ve ekonomik alanda birçok sorunun doğmasına yol açmaktadır. Bölge bütününde yaşanan bu hızlı nüfus artışına bağlı olarak, bölge nüfusunun yaklaşık yarısı 15 yaşın altında kalmaktadır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde nüfusun temel özelliklerinden bir diğeri de niteliğidir. Cumhuriyet Dönemi boyunca uygulanan tüm politikalara rağmen, 6 ve daha yukarı yaştaki nüfusun % 39.5'inin okur-yazar olmaması, bu konudaki çabaların yetersizliğini göstermektedir. Bu değer, kadın nüfusta ve kırsal kesimde çok daha yüksek oranlara ulaştığı dikkate alındığında, bölge nüfusunun, mevcut kalkınma projelerinden beklenen tüm gelişme hedeflerinin tam anlamıyla gerçekleştirilmesinde, bazı sorunlar yaratacağı söylenebilir.

Bölge toplam nüfustaki hızlı artış, kentsel merkezler için de geçerlidir. Nüfusun % 56'sı kentlerde yaşamakla beraber, bunun gerçek bir kentleşme olgusundan çok demografik bir yığılmanın sonucu olduğu gözlenmektedir. 1984 yılından itibaren başlayan, ancak özellikle 1990 yılından sonra boyutları büyüyen terör kaynaklı göçler de eklendiğinde Diyarbakır, Batman ve Gaziantep gibi bölge kentlerinde aşırı nüfus yığılmasının neden olduğu çarpık kentleşme ve bunun beraberinde getirdiği önemli sorunlar yaşanmaktadır. Bununla birlikte, göçlerin olumsuz etkilerini yalnız bölge kentleri ile sınırlı tutmak mümkün değildir. Nitekim, bölgeden göç eden nüfusun önemli bir kısmının başta Akdeniz, Marmara ve Ege Bölgesi'nde yer alan Adana, Mersin, İstanbul, İzmir, Manisa ve başkent Ankara'ya yönelmesi, bölgede yaşanan pek çok sorunun sözkonusu kentlere taşınmasına neden

olmuştur. Başka bir anlatımla, nedeni ne olursa olsun, süregelen göç olgusu, bölgede olduğu kadar, bölgeden uzak birçok kentimizde de çözümünü son derece güç problemlere yol açmış, deyim yerindeyse, büyük kentlerimizde birer Güneydoğu yaratılmıştır.

Bölge nüfusunun özellikle son on yıldır gösterdiği gelişmeler, bazı bölge kentlerinde de yapay bir artışa da neden olmuştur. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin doğusunda daha çok küçük kentlerde hızlı bir nüfus artışının yaşanmasında, terör olaylarının bu alanlarda yoğunluk kazanması nedeniyle oluşturulan askeri birliklerin rolü de dikkati çekmektedir. Bu artışların, hiçbir ekonomik gelişmenin olmadığı Dargeçit, Şırnak, Hilvan ve Cizre gibi kentlerde son derece yüksek olması, bunu açıkça ortaya koymaktadır. Terör olaylarının yoğunluk kazandığı bu sahalarda, kırsal nüfusun giderek azaldığı da belirtilebilir.

Bölge nüfusunun bir yandan hızlı artması, bir yandan da son derece genç fakat bir o kadar da niteliksiz olmasına rağmen, Güneydoğu Anadolu Projesi'nin bölge koşullarında iyileşme yaratacağı da açıktır. Bu açıdan, projenin hızla bitirilerek beklenen gelişmelerin bir an önce gerçekleştirilmesinin, bölge nüfusunun içinde bulunduğu ortamdaki kaynaklanan sorunların çözümünde önemli, ancak tek çözüm olmadığı da açıktır. Çünkü, uzun zamandır göç alan büyük kentlerimiz, meydana gelen son göçlerle çarpık kentleşmenin, işsizliğin, eğitim ve sağlık koşullarının yetersizliği ile adeta boğulmaktadır. Bu durumun belki de en korkutucu yanı, bu alanlara göç eden genç nüfusun, toplumsal çatışmalara zemin hazırlayan bir ortam içinde yaşamak zorunda bırakılmasıdır.

Kaynaklar ve Notlar

- (1) *Birinci Coğrafya Kongresi: Raporlar, müzakereler, kararlar.* İstanbul, 1941, s.90.
- (2) BAŞOL, Koray, *Demografi*, İzmir, 1994, s.83.
- (3) Bağımlılık oranının belirlenmesinde yaygın olarak kullanılan yöntemlerden ilki, çalışma yaşamını belirli yaş sınırları içinde tutan tekniktir. Buna göre 15-64 yaş grubunda kalanlar teorik açıdan faal nüfusu oluşturmakta, nüfusun geri kalan bölümü ise faal olmayan nüfusa dahil edilmektedir. Buna göre;

Ayrıntılı bilgi için bakınız, PEKER, Mümtaz, "Türkiye'de insangücünün bazı özellikleri". Türkiye'de Nüfus Yapısı ve Sorunları 1973 Araştırması. Hacettepe Üniversitesi Yay. No: D-25, 1978, s. 13-48

- (4) Yukarıdaki yönteme göre belirlenen bağımlılık oranları, ele alınan nüfus grupları içinde çeşitli nedenlerle çalışan veya çalışmayan nüfusu da kapsadığı için gerçek bağımlılık oranın vermekten uzaktır. Bu nedenle bağımlılık oranını, çalışan ve çalışmayan nüfusu dikkate alarak incelenmiştir. Buna göre,

$$\text{BAĞ. ORANI} = \frac{12 \text{ ve daha yukarı yaştaki çalışmayan Nüfus} \times 100}{12 \text{ ve daha yukarı yaştaki çalışan Nüfus}}$$

- (5) SÖZER, Ahmet Necdet, "Güneydoğu Anadolu'nun nüfus ve kırsal yerleşme sorunlarına coğrafi bir bakış". Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Sorunları Semineri (Erzurum 22-25 Ekim 1973), Atatürk Üniversitesi, 1974, s.176.
- (6) ORAL, A. Rezzak, "Kalmak Mı Zor Dönmek Mi Zor." Milliyet Yazı Dizisi, 28 Temmuz 1995, s. 21.
- (7) Dış göç oranı, sayım günü doğmuş olduğu ilde bulunmayan nüfusun, o ilde doğmuş olan toplam nüfusa oranıdır. Başka bir anlatımla, herhangi bir ilde doğanlar içinde gidenlerin oranını ifade etmektedir.

$$\text{DIŞ GÖÇ ORANI} = \frac{\text{Sayım günü doğduğu ilde bulunmayan nüfus} \times 100}{\text{O ilde doğmuş nüfus}}$$

Ayrıntılı bilgi için bakınız. CERİT, Sevil, "Türkiye'de iller arası göçler (1950-1980)". Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü *Nüfus Bilim Dergisi*, Cilt: 8, Yıl: 1986, s.81-103.

- (8) İç göç oranı, bir ilden diğer illere yapılan göçleri ifade etmektedir. Sayım günü o ilde bulunan Türkiye doğumlu, ancak o ilde doğmamış olan nüfusun, o ilin Türkiye doğumlu de facto nüfusuna oranlanmasıyla bulunmaktadır.

$$\text{İÇ GÖÇ O.} = \frac{\text{İlin Türkiye doğumlu, ancak o ilde doğmamış nüfusu} \times 100}{\text{Türkiye'de doğmuş de facto il nüfusu}}$$

Ayrıntılı bilgi için bakınız. CERİT, Sevil, "Türkiye'de iller arası göçler (1950-1980)". Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü *Nüfus Bilim Dergisi*, Cilt: 8, Yıl: 1986, s.81-103.

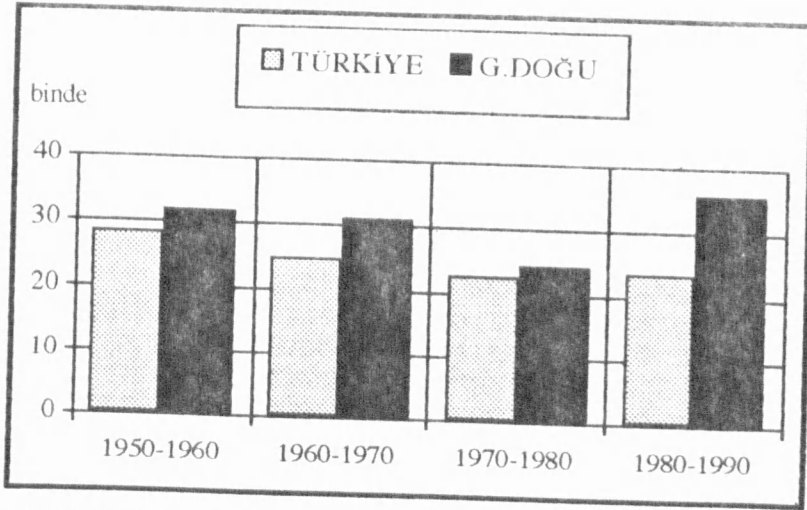
- (9) Genel Nüfus Sayımı (İdari Bölünüş): 1950, 1960, 1970, 1980, 1990. (D.İ.E.)
- (10) Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri 1990: Adıyaman, Gaziantep, Şanlıurfa, Diyarbakır, Mardin, Batman, Siirt, Şırnak. (D.İ.E.)
- (11) Daimi İkametgâha Göre İç Göçler (1980-1985). (D.İ.E.)

YILLAR	TOPLAM NÜFUS
1950	1 517 216
1960	2 079 504
1970	2 831 653
1980	3 605 637
1990	5 158 013

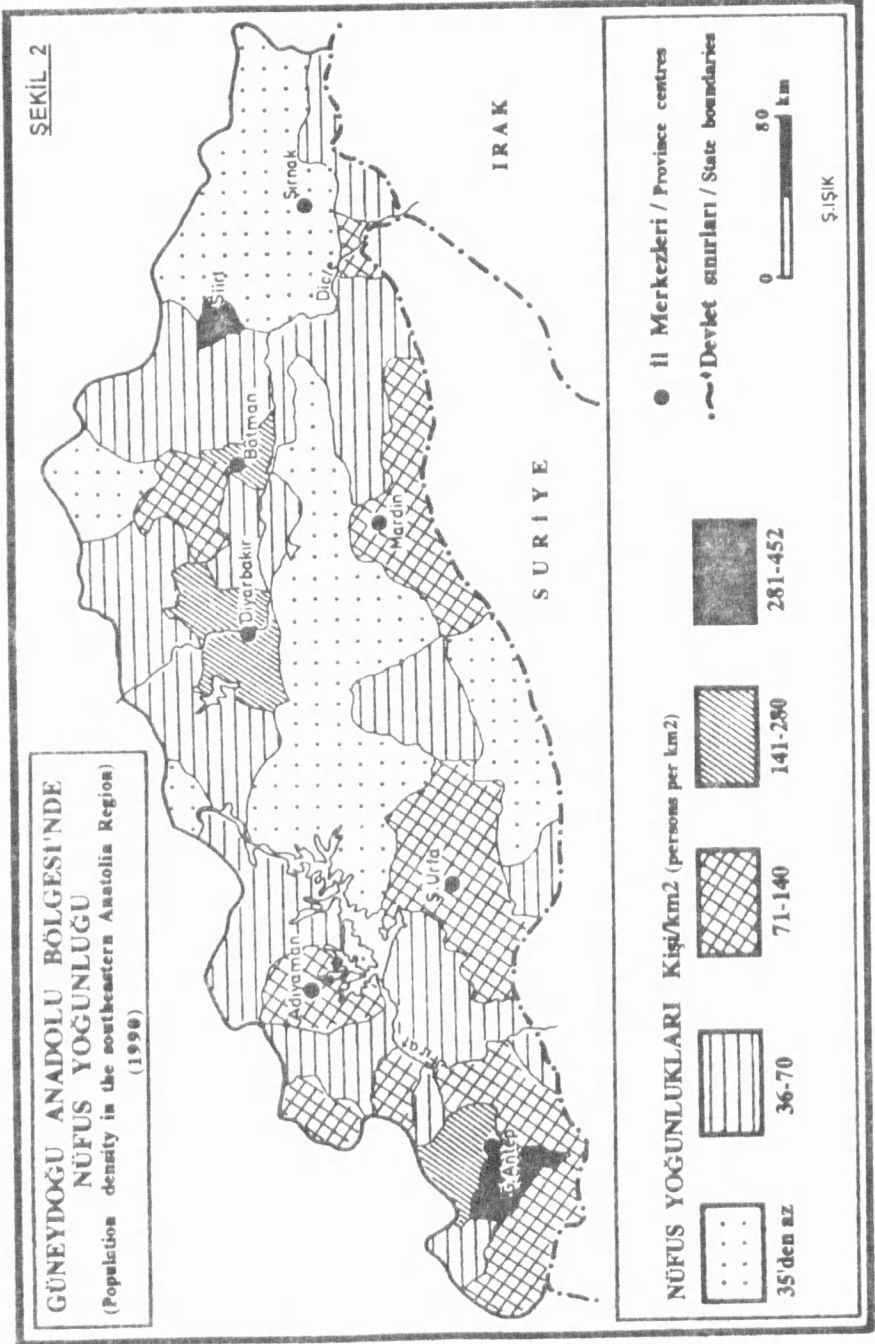
ÇİZELGE:1 - Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde toplam nüfusun gelişimi.

DÖNEMLER	GÜNEYDOĞU	TÜRKİYE
1950-1960	31.5	28.1
1960-1970	30.9	26.3
1970-1980	24.2	22.8
1980-1990	35.8	23.3

ÇİZELGE: 2- Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yıllık ortalama nüfus artış hızının Türkiye ortalamaları ile karşılaştırılması.

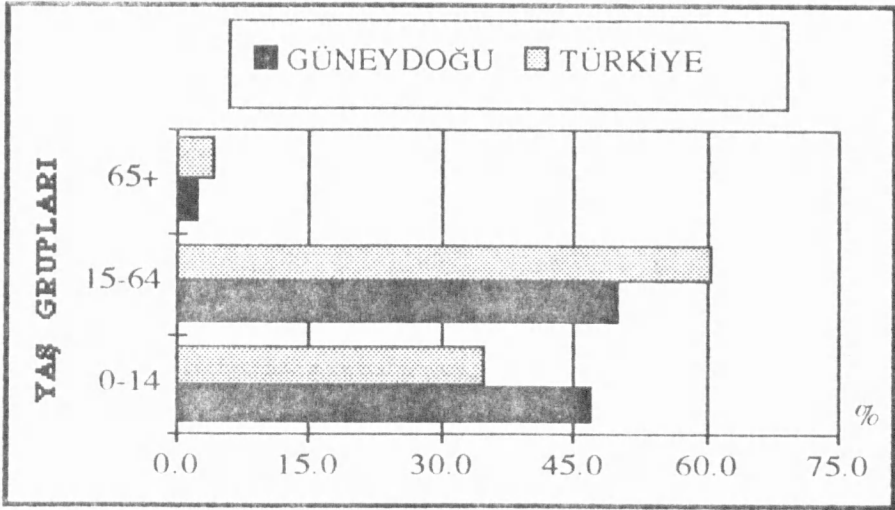

ŞEKİL: 1- Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve Türkiye yıllık ortalama nüfus artış hızı

YAŞ GRUPLARI	GÜNEYDOĞU	TÜRKİYE
0-14	47.2	35.0
15-64	50.2	60.7
65 ve üstü	2.6	4.3

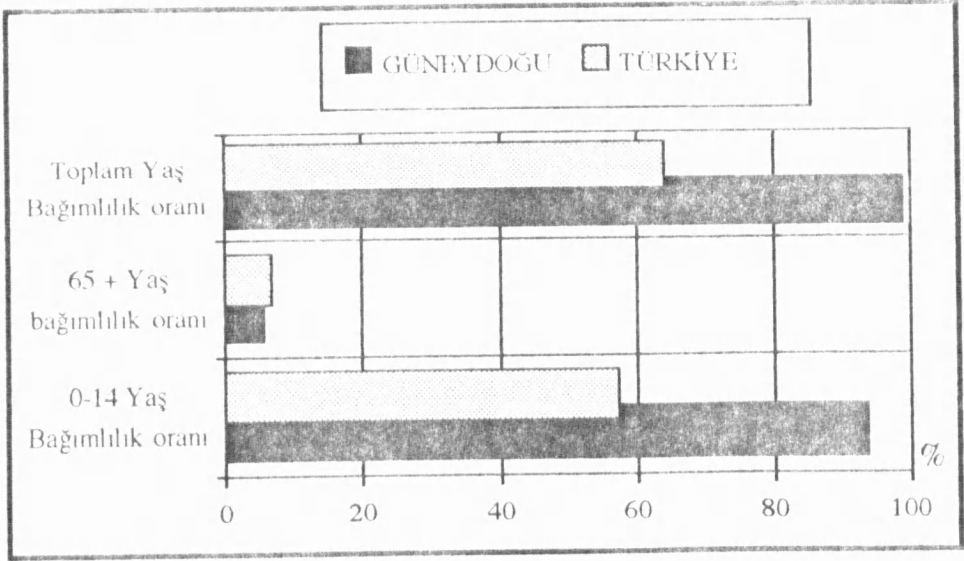
ÇİZELGE: 3 - Güneydoğu Anadolu nüfusunun üç ana yaş grubuna oransal dağılımı (1990).

ŞEKİL: 3- Üç ana yaş grubunun ülke ortalamaları ile karşılaştırılması

İLLER	0-14	15-64	65 ve üstü
ADİYAMAN	46.8	50.2	3.0
GAZİANTEP	42.1	54.8	3.1
ŞANLIURFA	48.0	49.7	2.3
DİYARBAKIR	47.9	49.7	2.4
MARDİN	50.0	47.2	2.8
ŞİRT	50.7	46.7	2.6
BATMAN	50.9	46.8	2.3
ŞIRNAK	50.0	47.8	2.2

ÇİZELGE: 4- Üç ana yaş grubunun il nüfusları içindeki payları (1990).

ŞEKİL: 4- Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki toplam bağımlılık oranları ile 0-14 yaş ve 65 ve üstündeki bağımlılık oranlarının ülke ortalamaları ile karşılaştırılması (1990)

İLLER	Toplam Bağımlılık oranı	0-14 Yaş Bağımlılık Oranı	65 ve üstü Bağımlılık oranı
GAZİANTEP	82.6	76.9	5.7
ADİYAMAN	99.0	93.1	5.9
ŞANLIURFA	101.0	96.4	4.6
DIYARBAKIR	101.0	96.2	4.8
SİİRT	113.9	108.4	5.5
MARDİN	111.9	106.0	5.9
BATMAN	113.4	108.6	4.8
ŞIRNAK	109.0	104.6	4.4
BÖLGE	99.2	94.0	5.2

ÇİZELGE: 5- Toplam yaş, 0-14 ve 65 yaş üstü bağımlılık oranlarının bölge illerindeki oransal dağılımı (1990).

İLLER	BAĞIMLILIK ORANI (%)	İLLER	BAĞIMLILIK ORANI (%)
GAZİANTEP	200	MARDİN	184
ADİYAMAN	153	SİİRT	180
ŞANLIURFA	188	BATMAN	208
DIYARBAKIR	200	ŞIRNAK	154
BÖLGE	188	TÜRKİYE	142

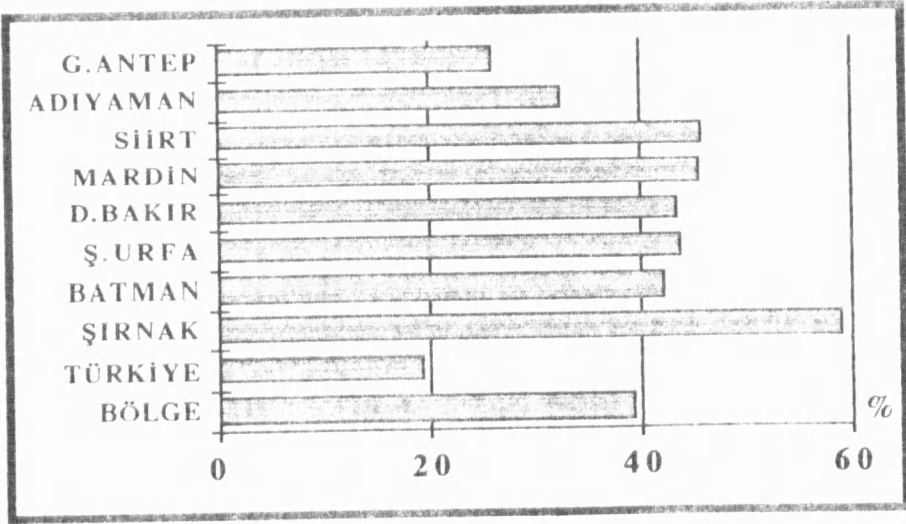
ÇİZELGE: 6- Çalışan nüfusa göre, bölge illerindeki bağımlılık oranı

İLLER	TOPLAM	ERKEK	KADIN
GAZİANTEP	26.1	14.9	37.5
ADİYAMAN	32.6	19.7	45.3
ŞANLIURFA	43.8	27.2	61.3
DIYARBAKIR	43.7	27.0	61.2
MARDİN	45.8	28.3	63.5
SİİRT	46.0	28.8	63.8
BATMAN	42.4	25.8	59.5
ŞIRNAK	59.2	41.6	79.5
BÖLGE	39.5	24.4	55.2
TÜRKİYE	19.5	11.2	28.0

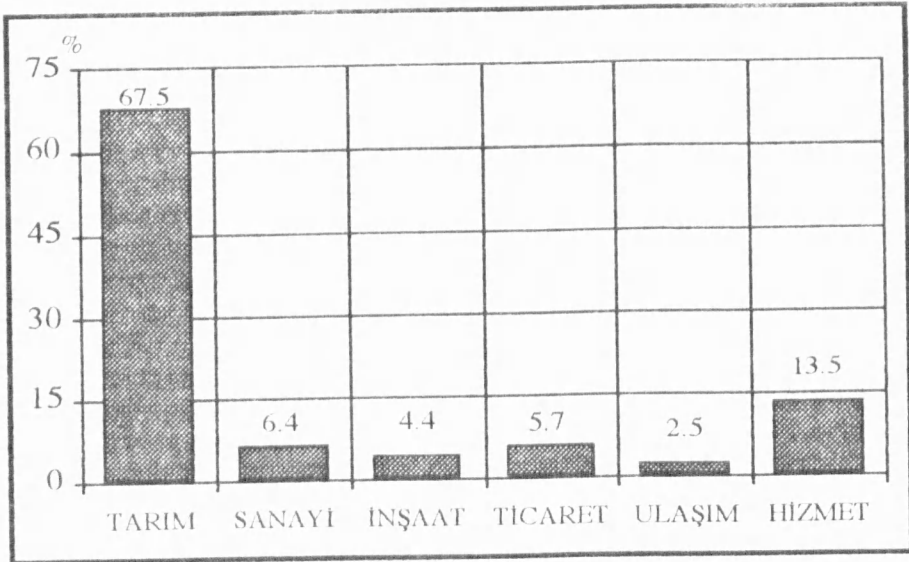
ÇİZELGE: 7- Okur-yazar olmayan nüfusun, oransal dağılımı(1990).

	GÜNEYDOĞU	TÜRKİYE
İLKOKUL	75.5	71.5
ORTA ve DENGİ	11.3	11.7
LİSE ve DENGİ	10.0	12.1
Y.O. ve FAKÜLTE	3.2	4.7

ÇİZELGE: 8- Bir öğrenim kurumundan mezun olan nüfusun, bitirdikleri son öğrenim kurumuna oransal dağılımları (1990).

ŞEKİL: 5- Güneydoğu Anadolu illerinde, 6 ve daha yukarı yaşta okur-yazar olmayan nüfus oranının bölge ve ülke oranları ile karşılaştırılması (1990)

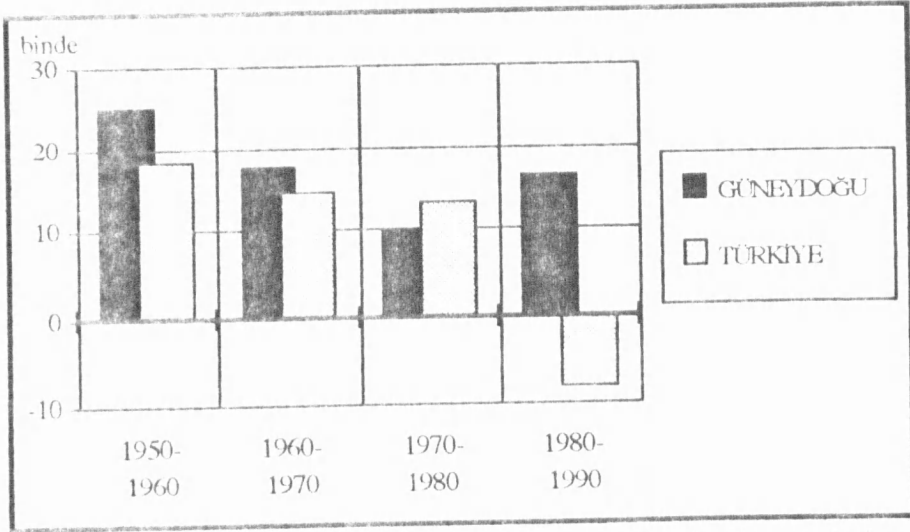
ŞEKİL: 6- Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde çalışan nüfusun sektörel dağılımı (1990)

	TARIM	SANAYİ	İNŞAAT	TİCARET	ULAŞIM	HİZMET
GAZİANTEP	50.4	16.2	4.9	10.1	3.4	15.0
ADİYAMAN	79.2	4.9	3.0	3.3	1.4	8.2
ŞANLIURFA	71.6	3.7	5.2	5.6	2.5	11.4
DIYARBAKIR	69.1	3.5	4.2	5.2	2.2	15.8
MARDİN	74.7	2.3	3.0	3.6	2.6	13.8
SİİRT	71.6	2.5	3.6	3.3	1.8	17.2
BATMAN	70.0	6.7	6.0	4.4	2.6	10.3
ŞIRNAK	68.1	2.0	4.4	3.2	1.9	20.4
BÖLGE	67.5	6.4	4.4	5.7	2.5	13.5
TÜRKİYE	54.0	12.9	5.1	8.0	3.3	16.7

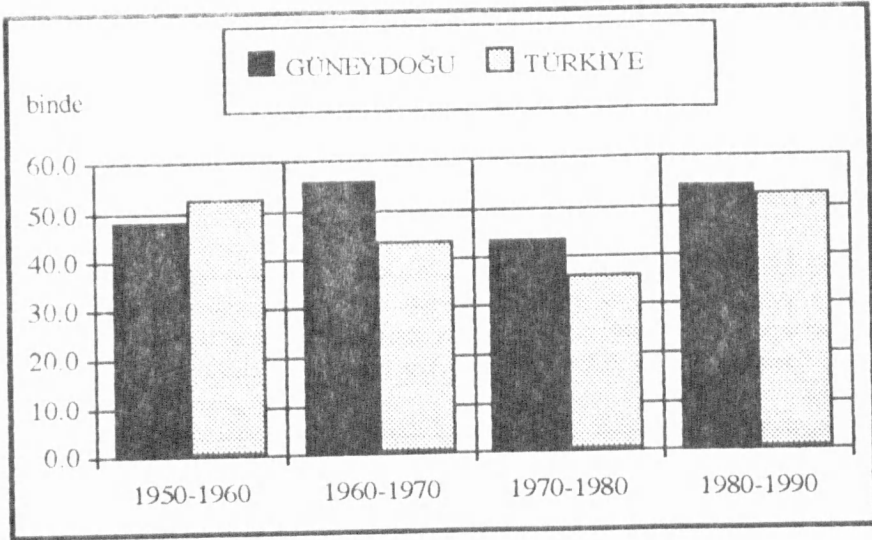
ÇİZELGE: 9- 1990 Nüfus sayımına göre, 12 ve daha yukarı yaştaki çalışan nüfusun sektörel dağılımı (%).

YILLAR	KENTNÜFUSU	%	KIR NÜFUSU	%
1950	380 312	25	1 136 904	75
1960	615 279	30	1 464 225	70
1970	1 079 311	38	1 752 252	62
1980	1 669 977	46	1 935 660	54
1990	2 870 251	56	2 287 762	44

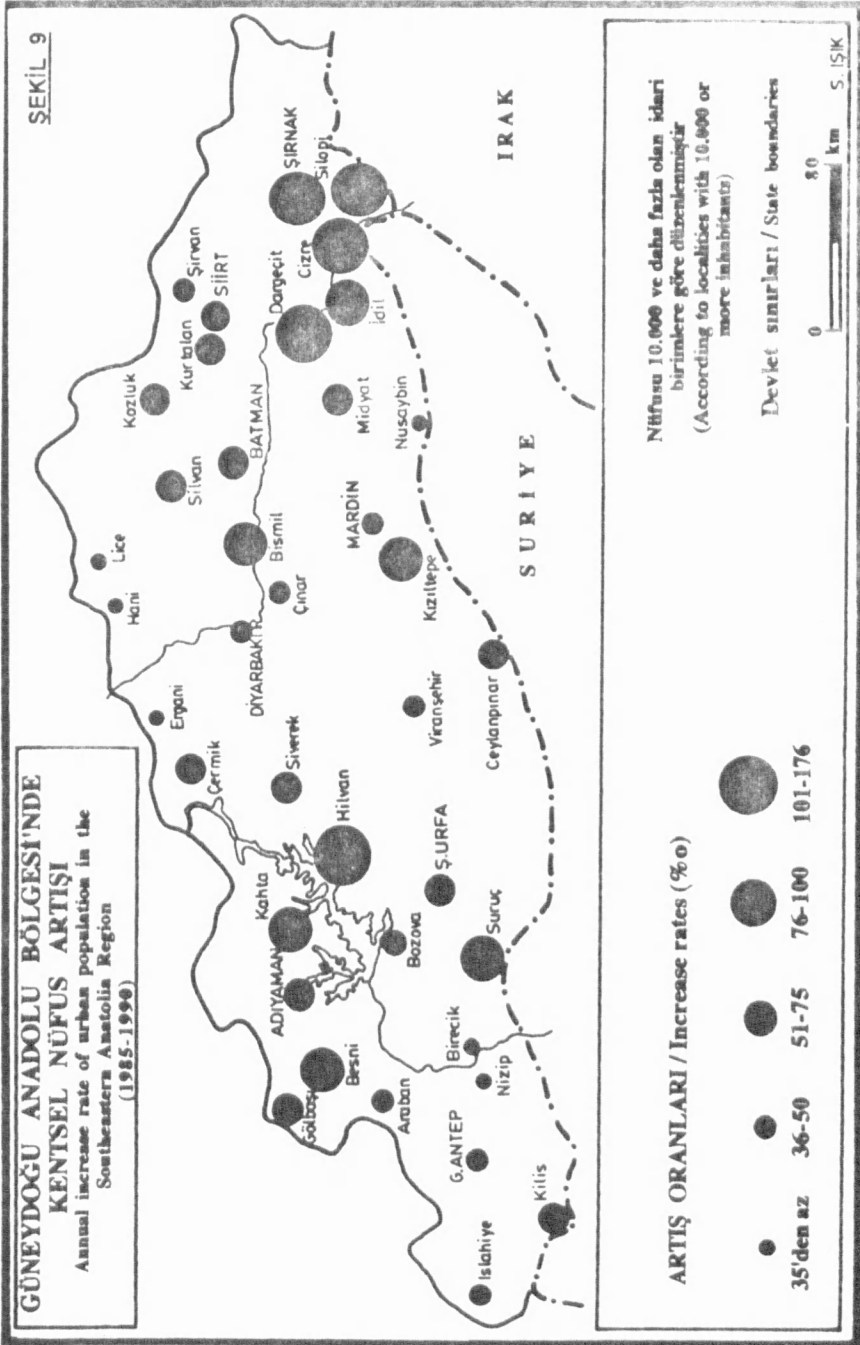
ÇİZELGE: 10- Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde kentsel ve kırsal nüfusun gelişimi.

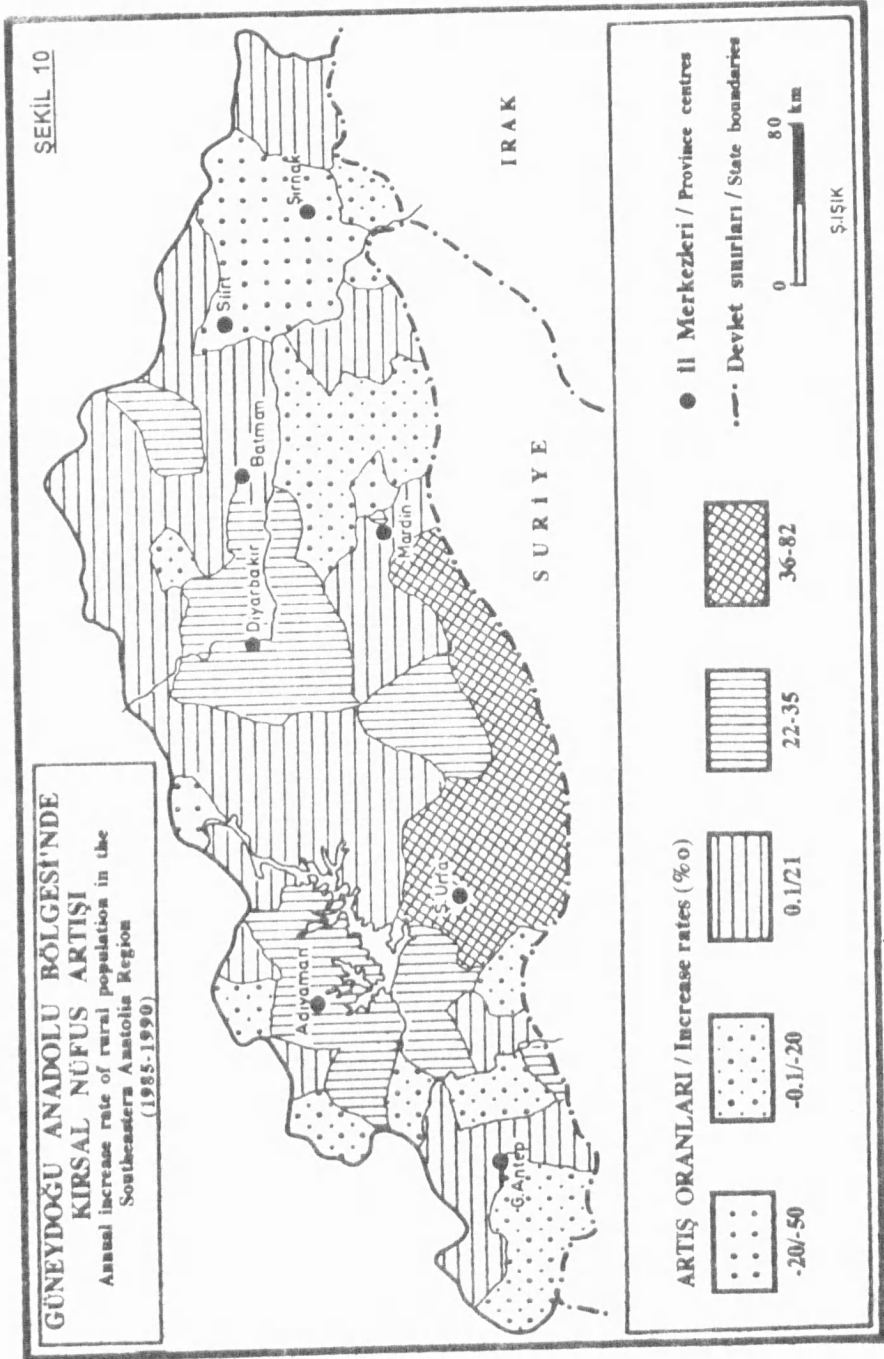

ŞEKİL: 7- Türkiye ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde kırsal nüfus artış hızları.

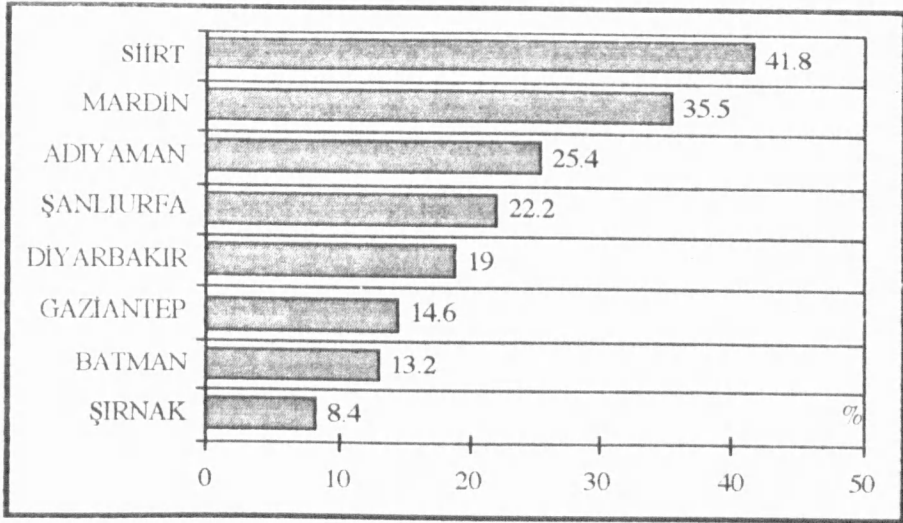
ŞEKİL: 8- Güneydoğu Anadolu ve Türkiye'de kentsel nüfus artış hızları.

	1950*	1960*	1970*	1980*	1990
SIİRT	9.7	10.3	12.3	17.5	41.8
MARDİN	4.5	9.4	15.2	23.3	35.5
ADİYAMAN	-	7.3	17.1	21.9	25.4
ŞANLIURFA	4.8	8.3	12.6	27.6	22.2
DİYARBAKIR	4.4	7.5	10.9	13.6	19.0
GAZİANTEP	5.8	9.0	11.4	13.2	14.6
ŞIRNAK	-	-	-	-	8.4
BATMAN	-	-	-	-	13.2

ÇİZELGE : 11- Güneydoğu Anadolu illerinde doğum yerleri esasına göre dış göç oranları. (1950-1980 değerleri CERİT, S. 1986'dan alınmıştır. Siirt ilinde 1990 dış göç oranlarının yüksek olması, daha önce bu ile bağlı olan Batman'ın il yapılmasıyla ortaya çıkan idari değişimlerden kaynaklanmaktadır).

ŞEKİL: 11- Güneydoğu Anadolu illerinde, doğum yerleri ölçütüne göre 1990 yılı dış göç oranları.